

SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ A PODNIKÁNÍ V ČESKÝCH REGIONECH

Inspirativní projekty, realizované workshopy,
podpora vybraných aktivit z Programu
rozvoje venkova

EVROPSKÁ UNIE
Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova
Evropa investuje do venkovských oblastí
Program rozvoje venkova

MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ

ÚVOD

Text, který se Vám dostává do ruky, je jedním z výstupů projektu realizovaného Celostátní sítí pro venkov ve spolupráci s Asociací sociálního zemědělství, z.s. Jeho účelem je přiblížit co možná nejširšímu publiku problematiku sociálního zemědělství a sociálního podnikání v návaznosti na „Praktické semináře a exkurze na sociální farmy pro podporu sociálního zemědělství a podnikání v České republice“, které proběhly během podzimu 2018 dvakrát v Česku a dvakrát na Moravě. Sestávaly z přednáškové části a z exkurze na sociální farmy, kde byly zároveň realizovány projekty podpořené z Programu rozvoje venkova.

Účastníci workshopů se mohli seznámit s jednotlivými oblastmi i aktuálními problémy sociálního zemědělství a podnikání, včetně možností čerpání dotací z Programu rozvoje venkova a dalších dostupných finančních schémat. Velký díl přednáškového bloku byl věnován podnikání, podnikatelským dovednostem a tvorbě podnikatelského plánu. Poslední tři jmenovaná témata představují obsah navazujícího elektronického a veřejně dostupného manuálu. V dalších blocích se hovořilo o legislativním ukotvení sociálního zemědělství, vazbě na sociální práci, spolupráci s Celostátní sítí pro venkov a dalšími subjekty a platformami blízkými sociálnímu zemědělství. Představena byla rovněž široká plejáda příkladů dobré zahraniční praxe.

Úvodní část tohoto dokumentu je věnována širšímu kontextu českého zemědělství, sociálnímu zemědělství a krátce i sociálnímu podnikání v České republice. Čtenář se dále dozví o možných souvislostech Programu rozvoje venkova pro roky 2014-2020 se sociálním zemědělstvím. V závěru textu jsou zpracovány zpětné vazby získané od účastníků workshopů. Ty slouží jako inspirace a náměty pro další podporu a rozvoj sociálního zemědělství v ČR.

OBSAH

ZÁKLADNÍ INFORMACE K TÉMATU SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ / PODNIKÁNÍ	2
Příklady národních projektů:	5
Příklady mezinárodních projektů:	6
SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ A SOCIÁLNÍ PODNIKÁNÍ	7
SPOLEČNÁ ZEMĚDĚLSKÁ POLITIKA	9
Program rozvoje venkova ČR	10
Program rozvoje venkova a sociální zemědělství	10
Příklady sociálních farem s realizací projektů podpořených z PRV	13
Výhledy SZP 2021-2027	15
ZPĚTNÉ VAZBY A ZÍSKANÉ POZNATKY Z REALIZOVANÝCH WORKSHOPŮ	17
Základních údaje o workshopech	17
Práce s evaluačními dotazníky a vyhodnocení	20
ZÁVĚR	23

ZÁKLADNÍ INFORMACE K TÉMATU SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ / PODNIKÁNÍ

Hlavní funkcí zemědělství je z historického hlediska produkce potravin, ale také zajištění práce a příjmu pro obyvatele venkova. Zemědělství totiž vedle své produkční funkce plní i celou řadu funkcí mimoprodukčních, mezi které patří funkce socio-ekonomické nebo sociální. Právě ty systematicky rozvíjí koncept sociálního zemědělství.

Zemědělství v minulosti patřilo mezi nejvýznamnější zaměstnavatele ve venkovské krajině. Vedle klasického poskytování pracovních míst však také poskytovalo prostor lidem, které dnes zařazujeme do skupiny osob znevýhodněných při vstupu na otevřený trh práce, nebo u kterých není prakticky žádná perspektiva pracovního uplatnění. To bylo umožněno díky velké variabilitě zemědělských činností, jež dovolují efektivní zapojení i osob s různými typy postižení. Zemědělské a venkovské komunity po celé Evropě vytvářely celou řadu aktivit a opatření, která se dají označit za formy solidarity, sociální podpory a inkluze. S rostoucí technologickou vyspělostí a přesunem lidí do měst však role zemědělství coby zaměstnavatele a poskytovatele životního prostoru začala oslabovat, přičemž k největším zlomům došlo v našich podmínkách v průběhu dvacátého století.

Ve dvacátém století došlo k výraznému poklesu zaměstnanosti v sektoru zemědělství. Jestliže v jeho první polovině podíl osob zaměstnaných v zemědělství přesahoval třetinu všech zaměstnaných, v současné době jsou to již jen necelá dvě procenta. Tento trend je na druhou stranu patrný ve většině zemí a je označován za typický pro ekonomicky vyspělé země. Vedle již zmíněného odlivu obyvatelstva do měst stojí za poklesem zaměstnanosti v zemědělství především technologický pokrok a intenzifikace zemědělské výroby a v našem historickém kontextu také změny ve struktuře zemědělských subjektů, které proběhly po roce 1948 v rámci združstevňování. V České republice (resp. Československu) se v rámci tohoto procesu výrazně proměnila velikostní struktura i vlastnická podstata zemědělských subjektů, přičemž po roce 1989 již nedošlo k obnovení původního stavu. České zemědělství tak dnes charakterizuje výrazně duální charakter a v relaci k ostatním zemím EU vysoký podíl velmi velkých podniků s výměrou v řádu tisíců hektarů. Vyjmenované změny sice přinesly zemědělství navýšení ekonomické efektivity, avšak zásadně negativně působí na mnohé mimoprodukční funkce, sociální nevyjímaje.

Současný průměrný intenzivně hospodařící zemědělský podnik funguje většinou jako průmyslová jednotka lokalizovaná ve venkovském prostředí, která svou sociální funkci plní coby zaměstnavatel, avšak jinak se svým okolím prakticky neinteraguje. Často tedy chybí

Farma Květná

propojení zemědělce a dalších obyvatel venkova, zemědělec nemá nebo nechce mít prostor a čas na spolupráci s okolím. Okolí pak často zase zemědělce nevnímá jako důležitého a cenného člena venkovské komunity. Tento stav bohužel mnohdy nenastává jen u velkých zemědělských podniků, ale v řadě případů i u menších zemědělců hospodařících spíše na bázi rodinné farmy. Sociální, kulturní, vzdělávací a další funkce zemědělství jsou tak potlačeny na minimum.

Existují však i subjekty se zcela opačným přístupem, které otevřením svého zemědělského provozu směrem k místním komunitám nezřídka zlepšují svou ekonomickou udržitelnost. V posledních letech tento trend obnovy tradičních funkcí zemědělství sílí, přičemž jednou z forem je i sociální zemědělství.

Sociální zemědělství je v současné době v České republice definováno jako:

„...souhrn činností využívajících zemědělské zdroje, rostlinné i živočišné, za účelem tvorby adekvátního prostředí pro různě zdravotně nebo sociálně znevýhodněné osoby a širokou veřejnost s cílem poskytovat jim možnost pracovního uplatnění, napomáhat jejich integraci do společnosti nebo prostřednictvím vzdělávání a volnočasových aktivit přispívat k jejich vztahu k venkovu a přírodě.“

Tato definice byla vytvořena v roce 2015 Pracovní komisí sociálního zemědělství (Ministerstvo zemědělství) a vychází ze stanoviska k sociálnímu zemědělství uvedeného v roce 2012 Evropským hospodářským a sociálním výborem.

Zjednodušeně lze říci, že sociální zemědělství je prostorem pro vzájemné prolnutí zemědělské a sociální sféry, v jehož rámci získávají především osoby se znevýhodněním možnost práce, vzdělávání, terapie či rehabilitace.

Ačkoliv definice sociálního zemědělství jako takového vznikají v posledních letech, koncept samotný a aktivity pod něj spadající existují již velmi dlouhou dobu. První zmínky o nich (založení terapeutické komunity v rámci zemědělské usedlosti) byly v Evropě zaznamenány již ve čtrnáctém století. Po jejich částečném utlumení ve druhé polovině dvacátého století, dochází v souvislosti s rozvojem alternativních zemědělských systémů a znovuoobjevováním některých mimoprodukčních součástí zemědělství k jejich opětovnému rozvíjení a přizpůsobování současnému zemědělství. Koncept sociálního zemědělství je tak často označován jako staro-nový, vycházející z tradičních rolí a funkcí zemědělství, avšak inovovaný a průběžně reformovaný v souladu s aktuálními zemědělskými a sociálními trendy.

V České republice dochází k systematickému rozvoji sociálního zemědělství zhruba od roku 2013. Již mezi lety 1990 až 2013 ale proběhla řada aktivit, jež lze z dnešního pohledu vnímat jako součást konceptu sociálního zemědělství. V roce 2013 došlo na základě projektu *Multi-functional Agriculture in Europe* (Multifunkční zemědělství v Evropě) a jeho výstupů k vytvoření skupiny aktérů z různých odvětví zemědělské a sociální sféry. Z jejich členů a dalších odborníků byla v následujícím roce sestavena **Pracovní komise sociálního zemědělství** působící na Ministerstvu zemědělství. Tím získalo sociální zemědělství v České republice zastřešující orgán, který usnadňuje jeho rozvoj a formování. V souvislosti s další podporou a růstem sociálního zemědělství v ČR pak vznikla v roce 2017 **Asociace sociálního zemědělství, z. s.**, jejímž cílem je krom jiného sdružovat a propojovat aktéry sociálního zemědělství a zájemce o něj.

V roce 2017 vznikla v rámci aktivit Celostátní sítě pro venkov Regionálního odboru Státního zemědělského intervenčního fondu v Brně i Tematická pracovní skupina Sociální zemědělství – návrh systémů opatření pro podmínky ČR.

V současné době lze pod koncept sociálního zemědělství zahrnout v ČR zhruba stovku subjektů. V mnoha případech se jedná o klasická zemědělská hospodářství se sociálním přesahem, v jiných se setkáváme spíše se subjekty poskytující služby sociální integrace se zahrnutím zemědělské složky. Některé organizace se přímo profilují jako sociální farmy nebo jako sociální podniky v zemědělství.

Koncept sociálního zemědělství je velmi často realizován souběžně s ekologickým hospodařením. Většina zapojených subjektů navíc vykonává vedle zemědělské prvovýroby i řadu dalších činností, např. zpracování produkce, vzdělávání, péči o krajinu, agroturistiku či organizaci kulturních akcí. To je v souladu s evropskými trendy v sociálním zemědělství, v němž se právě rozvoj mimoprodukčních aktivit a tvorba produktu s vysokou přidanou hodnotou jeví jako velmi důležitý aspekt i z hlediska ekonomické udržitelnosti. Vzhledem k tomu, že sociální zemědělství nestaví na konkurenceschopnosti primární produkci, je pro něj diverzifikace aktivit/příjmů téměř nutností. Subjekty, které lze považovat za dobrý příklad sociálního zemědělství, zpravidla velmi dobře komunikují se svým okolím a jsou nedílnou součástí místní komunity. Významnou roli hraje orientace na regionální trh a využívání přímých forem distribuce včetně prodeje ze dvora.

V souvislosti se sociálním zemědělstvím je v České republice rozvíjena celá řada projektů. Vedle realizace aktivit podpořených např. z Programu rozvoje venkova (PRV), se jedná o národní i mezinárodní projekty zaměřené na tvorbu metodických a vzdělávacích materiálů, komunikaci, přenos dobré praxe a další témata.

PŘÍKLADY NÁRODNÍCH PROJEKTŮ:

Rozvoj sociálního zemědělství v ČR probíhal v letech 2016-2018, byl financován z Operačního programu Zaměstnanost a organizačně zaštiťten Centrem pro komunitní práci jižní Čechy. Projekt byl adresován poskytovatelům sociálních služeb, kteří jsou v přímém kontaktu s lidmi se speciálními potřebami. Jeho cílem bylo uvést organizace do konceptu, sociálního zemědělství a připravit plán přechodu k zemědělským aktivitám. Část projekto- vých výstupů v podobě metodických materiálů je dostupná zde:

<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/projekty/rozvoj-socialniho-zemedelstvi-v-cr/>.

Rozvoj sociálního zemědělství v ČR II navazuje na předchozí a je realizovaný v letech 2018-2020. Účelem tohoto projektu je vytvořit podmínky a funkční prostředí pro realizaci konceptu sociálního zemědělství u pěti poskytovatelů sociálních služeb. Tento zemědělský přesah přinese do organizací inovované metody pracovní rehabilitace a terapie pro jejich uživatele. Přidruženými projektovými aktivitami je vytvoření reprezentativního videa o sociálním zemědělství a několik dalších propagačních materiálů.

Květná zahrada, z.ú.

PŘÍKLADY MEZINÁRODNÍCH PROJEKTŮ:

Multifunctional Agriculture in Europe byl financován z programu Leonardo da Vinci v letech 2011-2013. Nad tématem multifunkčního zemědělství spolupracovali partnerské organizace z Bulharska, České republiky (AREA viva, z.s.), Finska, Itálie, Německa, Nizozemí a Portugalska. Smyslem projektu bylo šířit povědomí o sociálním zemědělství za hranice západní Evropy a tematizovat sociální práci v zemědělské oblasti. Přínosem projektu pro Českou republiku bylo získání pojmového aparátu a konceptuálního rámce pro popis široké sociální integrace v zemědělství a nastartování dalšího rozvoje sociálního zemědělství v ČR.

Revitalist je projekt (2017-2020) podpořený programem EU Erasmus+. Jsou do něj zapojeni partneři z Maďarska, České republiky (Zemědělská fakulta Jihočeské univerzity, ZF JU), Velké Británie a Itálie, aby za pomoci metody *Practical Skills Therapeutic Education* rozvinuli a dál posunuli rozvoj sociálního zemědělství v Maďarsku. Více informací k probíhajícímu projektu zde:

<http://www.revitalist.eu/>.

Social Farming in Higher Education reaguje na nedostatek vzdělávacích materiálů nejrůznějších oblastí sociálního zemědělství pro tvorbu studijních programů v terciárním vzdělávání. Proto se partneři z České republiky (ZF JU a Vyšší odborná škola Jabok), Německa, Maďarska, Norska a Rakouska zavázali s podporou programu EU Erasmus+ v letech 2017-2020 vytvořit soubor standardů kvality vzdělávání v sociálním zemědělství, studijní kurikulum sociálního zemědělství, průřezovou knihu základních témat sociálního zemědělství a učebnici k sociálnímu zemědělství. Více informací k probíhajícímu projektu zde:

<https://sofaredu.eu/>.

Social Farming In Visegrad Countries byl projekt podpořený z visegrádských fondů realizovaný v letech 2016-2017. Mapoval situaci v sociálním zemědělství v zemích Visegrádské čtyřky (V4) se zaměřením na uvedení podrobných příkladů dobré praxe z České Republiky, Maďarska, Polska a Slovenska. Více informací o projektu včetně reprezentativní publikace je možno nalézt zde:

<http://socialfarm.gak.hu/>.

Social Integration in Green byl projekt podpořený z grantu V4 v letech 2017-2018. Praktici z České republiky (AREA viva, z.s.), Maďarska, Polska a Slovenska sdíleli své zkušenosti v oblasti sociálního zemědělství. Během projektu si v Maďarsku a České republice vyzkoušeli přímou práci s klienty sociálního zemědělství na farmách a při tom nechali vzniknout souboru videí (**Youtube, heslo SocInGr**), pohlednicím a dalším propagačním materiálům. V roce 2017 prezentovali projektové výstupy spolu s problematikou přístupu k půdě v ČR na zemědělském veletrhu Země živitelka.

Venkovská škola Bludička

SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ A SOCIÁLNÍ PODNIKÁNÍ

V sociálním zemědělství v České republice obvykle dělíme jeho činnosti do tří hlavních skupin:

- 1.** integrační zaměstnávání osob se znevýhodněným vstupem na otevřený trh práce na farmách,
- 2.** faremní činnosti napomáhající přípravě do zaměstnání, při pracovní rehabilitaci, terapii a poskytování sociálních služeb,
- 3.** vzdělávací aktivity na farmách určené především sociálně znevýhodněným skupinám obyvatel, ale také školám, dobrovolníkům a širší veřejnosti, jejichž cílem je podporovat zdravý rozvoj venkovských komunit a vztah k venkovu.

Často bývají v praxi všechny tři skupiny činností kombinovány.

Takto pojaté sociální zemědělství v mnoha ohledech přispívá k řešení problémů na místní úrovni, včetně problémů integrace zdravotně a sociálně znevýhodněných osob. Zde se setkává s fenoménem sociálního podnikání, které nabízí ekonomicky efektivní cestou řešení těch problémů, s nimiž si nedokáže dostatečně poradit veřejný a klasický ziskový sektor. Sociální podniky vznikají, stejně jako sociální farmy, z iniciativy jedinců, kteří mají snahu podílet se na řešení společenských a environmentálních nedostatků ve společnosti a za-

jistit tak nejenom lepší budoucnost pro další generace, ale současně se chovat odpovědně vůči spoluobčanům a životnímu prostředí.

Sociální podnik je nejčastěji definován prospěchem, který svou misí společnosti přináší. Prospěch sociálních podniků lze v České republice **charakterizovat podle čtyř kritérií** a v mnoha případech kopíruje aktivity sociálních farem (společensky prospěšný cíl propojuje jednotlivé prospěchy):

Sociální

Řešení sociálního problému vytvářením pracovních míst pro osoby s velmi nízkou šancí uplatnění na trhu práce a další podpora jejich rozvoje.

Ekonomický

Reinvestice zisků z prodeje výrobků a služeb zpět do firmy nebo pro naplnění společensky prospěšného cíle.

Environmentální

Minimalizace negativní ekologické stopy při podnikání.

Místní

Orientace na naplňování místních potřeb, využívání místních zdrojů a spolupráce s místními organizacemi.

Všechny sociální farmy sice primárně necílí na plnění kritérií sociálních podniků, přesto je svou činností často fakticky naplňují. V tomto smyslu lze subjekty sociálního zemědělství zařadit z hodnotového hlediska do oblasti sociální a solidární ekonomiky. Ta staví do centra svého zájmu člověka, širší komunitu a přírodu. Jde jí o spravedlivý systém fungování hospodářství, participativní a demokratické rozhodování a trvalou udržitelnost životního prostředí.

Socioterapeutická farma Bohnice

SPOLEČNÁ ZEMĚDĚLSKÁ POLITIKA

Sociální zemědělství v ČR je stále spíše v začátcích svého rozvoje, lze ale očekávat další růst tohoto sektoru a vstup dalších subjektů jak ze sféry sociální, tak ze sféry zemědělské. Ambicí konceptu není konkurence intenzivnímu produkčnímu zemědělství, ani jiným alternativním směrům současné zemědělské produkce, ale spíše jejich doplnění, nabídnutí inovativního přístupu a zejména opětovné rozvinutí mimoprodukčních funkcí zemědělství ve venkovském prostoru. Z tohoto pohledu je sociální zemědělství jedním z nástrojů pro naplnění cílů Společné zemědělské politiky (SZP) i Programu rozvoje venkova (PRV) orientovaných právě na sociální témata.

Společná zemědělská politika je budována od začátku 60. let 20. století a ve své historii prošla mnoha reformami, jejichž snahou je odpovědět na potřeby evropských obyvatel i zemědělců. V období SZP pro roky 2014-2020 se jako hlavní jeví důraz na šetrný přístup k životnímu prostředí a podporu venkova. Tyto cíle se promítají i do cílů SZP v České republice.

Rozpočet SZP pro období 2014-2020 představuje přibližně 38 % souhrnného rozpočtu EU. Celková částka vyčleněná na výdaje v rámci SZP je 408,31 mld. EUR. Objem ročního rozpočtu by měl v průběhu let 2014-2020 postupně klesat. Pokud jde o závazky, v roce 2020 by měl být rozpočet SZP oproti roku 2013 nižší přibližně o 15 %.

PROGRAM ROZVOJE VENKOVA ČR

Politika rozvoje venkova v České republice vychází ze SZP a je verbalizována v Programu rozvoje venkova. PRV pro období 2014-2020 obsahuje šest základních priorit a tyto priority rozčleňuje do opatření M01 – M20, na jejichž základě jsou obvykle dvakrát do roka vypisovány výzvy žadatelům pro podávání žádostí o dotace.

Priorita P1: Podpora předávání znalostí a inovací v zemědělství, lesnictví a ve venkovských oblastech

Priorita P2: Zvýšení životaschopnosti zemědělských podniků a konkurenceschopnost všech druhů zemědělské činnosti ve všech regionech a podpora inovativních zemědělských technologií a udržitelného obhospodařování lesů

Priorita P3: Podpora organizace potravinového řetězce, včetně zpracování zemědělských produktů a jejich uvádění na trh, dobrých životních podmínek zvířat a řízení rizik v zemědělství

Priorita P4: Obnova, zachování nebo zlepšení ekosystémů souvisejících se zemědělstvím a lesnictvím

Priorita P5: Podpora účinného využívání zdrojů a podpora přechodu na nízkouhlíkovou ekonomiku v odvětvích zemědělství, potravinářství a lesnictví, která je odolná vůči klimatu

Priorita P6: Podpora sociálního začleňování, snižování chudoby a hospodářského rozvoje ve venkovských oblastech

Přehled jednotlivých aktuálních opatření PRV v ČR je na webu www.eagri.cz/prv.

V Programu rozvoje venkova může čerpat Česká republika v období 2014-2020 téměř 3,5 mld. EUR. Z toho má být 2,3 mld. EUR z unijních zdrojů a 1,2 mld. EUR z českého rozpočtu.

PROGRAM ROZVOJE VENKOVA A SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ

Sociální zemědělci jako žadatelé se z pohledu PRV žádným způsobem neliší od ostatních žádajících zemědělských subjektů. Musí být stejně konkurenceschopní a ekonomicky udržitelní.

Zemědělec implementující koncept sociálního zemědělství se proto řídí jako jakýkoli jiný žadatel základními kritérii přijatelnosti projektu, jakými jsou například:

- realizace projektu na území ČR mimo hl. m. Prahu,

- dobré finanční zdraví žadatele,
- žadatel splňuje definici příjemce dotace stanovenou pro příslušný záměr,
- projekt musí splňovat kritéria účelnosti, potřebnosti, efektivnosti, hospodárnosti a proveditelnosti.

Koncept sociálního zemědělství většinou realizují mikropodniky (do 10 zaměstnanců a ročního obrátu do 2 mil. EUR) nebo malé podniky (do 50 zaměstnanců a ročního obrátu do 10 mil. EUR). Žadatelé z mikropodniků a malých podniků mají v některých operacích vyšší míru podpory (až 45 % způsobilých výdajů) oproti středním a velkým podnikům.

Zemědělské aktivity v regionech, které jsou podporovány prostřednictvím finančních zdrojů z PRV, nabízí v řadě bodů možnost provázání s problematikou sociálního zemědělství.

1. **Zvyšování zaměstnanosti** ve venkovských oblastech. Zvýhodněny jsou z hlediska PRV ty podniky, které vytváří nová pracovní místa, protože pouze díky lidem může zůstat venkov živý. Na sociálních farmách najdou pracovní uplatnění jak zemědělsky zaměřené zaměstnanci, tak lidé pracující se znevýhodněnými osobami a další osoby v podpůrných službách, často místní obyvatelé.
2. **Odvětví podnikání s vyšší pracovní náročností**, které je s náplní aktivit na sociálních farmách provázáno, může také odpovědět na potřebu udržet na venkově co nejvíce pracujících lidí. Obecně se vyšší pracnost váže k živočišné výrobě (zejména jatečný a mléčný skot), z rostlinné výroby patří mezi pracnější odvětví zejména **pěstování ovoce a zeleniny, vinných hroznů nebo chmele**. Právě pěstování ovoce a zeleniny patří mezi činnosti, s nimiž se na sociálních farmách často setkáváme, stejně jako s chovem mléčného skotu a zpracováním mléčných produktů.
3. **Vytváření dobrých životních podmínek zvířat** v chovech na sociálních farmách a následná deklarace nadstandardních podmínek těchto chovů, přispívá ke zvýšení povědomí o této problematice u ostatních chovatelů a zároveň i u spotřebitelů.
4. **Ekologické zemědělství**, jež se váže ke kvalitním produktům a ochraně půdy, vody, biodiverzity a klimatu a je důležitým prvkem pro mnoho sociálních zemědělců.
5. **Značky kvality potravin**, případně tvorba nové takové značky, zvyšuje motivaci chovatelů a pěstitelů zavádět nadstandardní parametry chovů i pěstování, což představuje přirozenou reakci na poptávku zákazníka.
6. **Produkty vyrobené na venkově**, specifické místní produkty a čerstvé potraviny stojí ve stále vyšším zájmu městských obyvatel a lze je dostat i na sociální farmě.

7. **Krátký dodavatelský řetězec**, který souvisí s návratem k tradičnímu způsobu nakupování a v němž je prodejní řetězec „pěstitel nebo výrobce – zákazník“ zkrácen na minimum. Jedinečné produkty, které nenachází místo v globálním obchodu, hledají **nové způsoby odbytu**, jako např. prodejní automaty, prodej ze dvora, farmářské trhy, bedýnkový prodej či spolkový obchod. Sociální zemědělci mívají blízký vztah se svými zákazníky, často mají farmářský obchod v areálu svého hospodářství, nebo jsou zapojeni do Komunitou podporovaného zemědělství.
8. **Malé a střední podniky** sehrávají významnou roli z hlediska zaměstnanosti ve venkovských regionech a v rámci konkurenceschopnosti mají vyšší potenciál v nabídce specifických služeb na venkově. Namátkou se jedná o agroturistiku, zážitkovou pedagogiku, gastroturistiku, agroterapii a volnočasové aktivity v přírodě. Mají také vyšší potenciál výroby jedinečných produktů, dodržování standardů kvality a značení regionálních produktů.
9. **Preference zdravého životního prostředí** a podpora aktivit zaměřených proti nepříznivým dopadům změny klimatu se týká ve velké míře činnosti mikropodniků, malých a středních podniků. Ty dokáží často rychleji reagovat na rostoucí zájem společnosti o ochranu půdy, vody a krajiny a o zachování druhové různorodosti rostlinných a živočišných druhů. Pro mnohé sociální zemědělce je ochrana a udržitelnost přírody a krajiny jedním z důvodů jejich existence.
10. **Místní akční skupiny (MAS)** mají se svým celorepublikovým pokrytím významný vliv na rozvoj venkovských oblastí. Koordinační role MAS jako nástroje rozvoje venkova a realizátora **Komunitně vedeného místního rozvoje (CLLD)**, přispívá k lepšímu zacílení podpory na místní potřeby daného venkovského území a rozvoji spolupráce aktérů na místní úrovni. Díky podpoře Strategii CLLD jsou jednotlivé projekty schopny vykazovat přidanou hodnotu spočívající především ve vzájemné provázanosti, synergii a předcházení duplicitám oproti izolovaně připraveným projektům v rámci běžných opatření.

V probíhajícím období bylo vyspecifikováno opatření 4. Investice do hmotného majetku, v němž mohli získat bodové zvýhodnění zemědělci, kteří zaměstnávali osoby ze znevýhodněných skupin. Konkrétně se jednalo o operaci 4.1.1 Podpora investic v zemědělských podnicích a 4.2.1 Zpracování a uvádění na trh zemědělských produktů. Preferenční kritérium zvýhodňovalo 2 body v žádosti žadatele, kteří zaměstnávají minimálně 20 % zdravotně či sociálně znevýhodněných zaměstnanců z celkového počtu zaměstnanců. Tohoto kritéria bylo využito v 1., 3. a 5. kole příjmů žádostí.

V rámci změn systému programování je podpora rozvoje venkova součástí Společného strategického rámce a je umožněna **multifondová podpora**. Pro venkov se tak rozšířila nabídka z dalších národních a evropských finančních zdrojů v rámci Dohody o partnerství.

PŘÍKLADY SOCIÁLNÍCH FAREM S REALIZACÍ PROJEKTŮ PODPOŘENÝCH Z PRV

Žadatelé v PRV, kteří jsou zároveň sociálními zemědělci, často podávali projekty prostřednictvím výzev MAS. To odráží skutečnost zakotvenosti MAS v lokalitě, sociální kapitál žadatelů a princip, ze kterého vychází strategie CLLD, tedy že místní lidé nejlépe dokáží řešit a reagovat na místní problémy. Z PRV dále využívali zemědělci plateb na Ekologické zemědělství a Agroenvironmentálně-klimatické opatření, opatření pro Méně příznivé oblasti a opatření pro Dobré životní podmínky zvířat.

Farma Květná, která náleží do organizace Květná zahrada, z.ú. a stará se o mladé dospělé opouštějící zařízení ochranné výchovy, byla úspěšným žadatelem PRV na **projekt** „Stavební úpravy a rozšíření hospodářského objektu a peletovací linka“. Žádost byla podána přes Místní akční skupinu Poličsko. Na farmě mimo jiné zpracovávají uživatelé i zaměstnanci mléko na sýry a další mléčné produkty, suší ovoce, vyrábí marmelády a také mají na starosti vybrané technické služby na Svitavsku.

Farma Biostatek, respektive zemědělský podnikatel Vojtěch Veselý, který na své farmě zaměstnává osoby ze sociálně znevýhodněného prostředí, uspěl s **projektem** „Zpracovna zemědělské produkce“. Žádost byla podána přes Místní akční skupinu Vladař. Díky postavené mlékárně může dodávat ovčí sýry, mošty a další zemědělské produkty v biokvalitě do svého obchodu a konzumentským komunitám v Praze.

Biostatek

Mimo schéma MAS byla úspěšným žadatelem **Farma Vrchní Orlice, s.r.o.**, která zaměstnává osoby s mentálním postižením. V Operaci 4.1.1 Investice do zemědělských podniků v **projektu „Farma Vrchní Orlice, s.r.o.“** získali podporu pro nákup strojů na výrobu krmiv (rotační žací stroj, shrnovač píce a obraceč píce). Farma se stará o šetrnou údržbu Chráněné krajinné oblasti Orlické hory a chová skot a prasata pro kvalitní bio maso.

Podobně byla úspěšným žadatelem **Levandulová farma** o dotaci na Zahájení činnosti mladých zemědělců. V podniku jsou zaměstnáváni lidé se zdravotním postižením a pod vedením charismatického ředitele zpracovávají širokou paletu produktů z levandule pěstované na jižní Moravě. Na výrobě produktového portfolia spolupracují s dalšími místními firmami a podnikateli.

Ostatní příklady sociálních farem a projektů podpořených z PRV jsou k dohledání například v těchto publikacích:

<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/wp-content/uploads/2017/12/Metodika-IV.pdf>

<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/wp-content/uploads/2019/01/Příručka-SZ.pdf>

Levandulová farma

VÝHLEDY SZP 2021-2027

V nadcházejícím programovém období bude pro Společnou zemědělskou politiku střežejícím dokumentem tzv. Strategický plán společné zemědělské politiky. Jeho účelem bude zlepšit trvale udržitelný rozvoj zemědělství, potravinářství a venkovské oblasti.

Předpokládané cíle SZP po roce 2021:

- podpora příjmů zajišťujících životaschopnost,
- posílení konkurenceschopnosti,
- znovunastolení rovnováhy v potravinovém řetězci,
- boj proti změně klimatu,
- prosazování udržitelného využívání přírodních zdrojů,
- ochrana biologické rozmanitosti,
- podpora generační obměny,
- podpora zaměstnanosti a růstu,
- zajištění vysoké kvality potravin.

Předpokládané specifické cíle SZP po roce 2021:

- podpora životaschopného zemědělského příjmu a odolnosti na celém území EU a na podporu zajištění potravin,
- posílení tržní orientace a zvýšení konkurenceschopnosti, a to i prostřednictvím většího zaměření na výzkum, technologii a digitalizaci,
- zlepšení pozice zemědělců v hodnotovém řetězci,
- přispění ke zmírňování změny klimatu a adaptaci na tyto změny a udržitelnou energii,
- podpora udržitelného rozvoje a účinného řízení přírodních zdrojů, jako je voda, půda a ovzduší,
- přispění k ochraně biologické diverzity, posilování ekosystémových služeb a zachování přírodních stanovišť a krajiny,
- přilákání mladých zemědělců a usnadnění rozvoje podnikání ve venkovských oblastech,
- podpora zaměstnanosti, růstu, sociálního začlenění a místního rozvoje ve venkovských oblastech včetně biohospodářství a udržitelného lesnictví,
- zlepšování reakce zemědělství EU na společenské požadavky na potraviny a zdraví, včetně bezpečných, výživných a udržitelných potravin a dobrých životních podmínek zvířat.

Návrh Víceletého finančního rámce na období 2021–2027 počítá s 365 mld. EUR pro novou SZP. Její finální verze bude známá až po dohodě orgánů EU.

Pro kapitulu sociálního zemědělství by mohl být zajímavý specifický cíl *podpora zaměstnanosti, růstu, sociálního začlenění a místního rozvoje ve venkovských oblastech včetně biohospodářství a udržitelného lesnictví*. Bude pravděpodobně podobně jako v současném PRV realizován prostřednictvím MAS a CLLD a bodovým zvýhodněním žadatelům, kteří budou vytvářet nová pracovní místa. Implementace tohoto cíle by mohla být ambicióznější a rozvíjet kvalitní mezisektorovou spolupráci ve vytváření inovativních služeb pro lepší sociální integraci na venkově.

Workshop České Budějovice

ZPĚTNÉ VAZBY A ZÍSKANÉ POZNATKY Z REALIZOVANÝCH WORKSHOPŮ

Informace v této kapitole vychází z workshopů, exkurzí a zpětných vazeb, které vyplňovali účastníci během a po závěru akcí pořádaných Celostátní sítí pro venkov ve spolupráci s Asociací sociálního zemědělství na podzim roku 2018. Dotazníky, bohaté diskuse a zážitky z návštěv na farmách vedou k reflexím a dalším doporučením, jak napomoci sociálnímu zemědělství a podnikání a jeho realizátorům v České republice. Některá z doporučení již byla uvedena ve vazbě na PRV, nyní se text detailněji zaměřuje na celkovou problematiku sociálního zemědělství / podnikání.

ZÁKLADNÍCH ÚDAJE O WORKSHOPECH

1. workshop proběhl 12.-13. září 2018 na Zemědělské fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Studentská 1668, 370 05 České Budějovice.

Exkurze se konala na sociální, ekologické a biodynamické farmě Bemagro, a.s., Malonty 101, 382 91 Malonty. Návštěvníci shlédli některé projekty z Programu rozvoje venkova - například jímku na kejdu nebo některé projekty ve faremní mlékárně.

2. workshop proběhl 1.-2. října 2018 v organizaci Květná zahrada, z.ú., Květná 40, 572 01 Květná.

Na exkurzi byli účastníci tamtéž, tj. na Farmě Květná. Kromě celého hospodářství si posluchači prohlédli stavební úpravy a rozšíření hospodářského objektu a peletovací linky, které byly podpořeny z Programu rozvoje venkova prostřednictvím Místní akční skupiny Poličsko.

3. workshop proběhl 29.-30. listopadu 2018 na Mendelově univerzitě v Brně, Zemědělská 1/1665, 613 00 Brno, v náhradním termínu za původně plánovaný workshop na 29.-30. října 2018 v Centru Veronica Hostětín, Hostětín 86, 687 71 Hostětín.

Exkurze se konala v sociálním podniku Levandulová farma, Starovičky 350, 691 68 Starovičky a ve Školním zemědělském podniku Žabčice, Zemědělská 53, 664 63 Žabčice, kde si účastníci workshopu prohlédli projekt podpořený z PRV, Infrastruktura pro Školní zemědělský podnik Žabčice – krmný vůz.

4. workshop proběhl 14.-15. listopadu 2018 v Penzionu Diana, Teplice nad Bečvou 42, 753 01 Hranice.

Exkurze v rámci třetího workshopu se odehrála na farmě Zdeňka, Poruba 46, 753 66 Husťovice nad Bečvou, kde byly k vidění projekty v rámci stavby mlékárny a zahájení zemědělské činnosti mladých zemědělců podpořené z PRV. Druhým místem návštěvy byl provoz sociálního zemědělství na farmě Venkovská škola Bludička, Bludovice 9, 741 01 Nový Jičín.

Celkem se 4 workshopů zúčastnilo 91 osob z různých odvětví – zemědělského, neziskového, veřejně správního, studentského, akademického, podnikatelského, a s různou úrovní zájmu – informačního, vzdělávacího, s cílem pustit se do sociálního zemědělství od píky, konvertovat klasickou farmu na sociální, nebo připojit k sociálním nebo vzdělávacím službám zemědělské činnosti, napsat o něm akademickou práci, inspirovat se či jinak tuto oblast podpořit na státní, krajské i místní úrovni.

Během teoretické části workshopů byla účastníkům představena tato témata:

- Úvod do sociálního zemědělství, teorie a praxe v podmínkách ČR
- Sociální podnikání v zemědělských provozech
- Aspekty zaměstnávání znevýhodněných osob v zemědělských provozech
- Legislativní ukotvení sociálního zemědělství
- Nepodnikatelské aspekty sociálního zemědělství (zaměření na přípravu na zaměstnávání, rehabilitace a terapie a vzdělávání) a uvedení modelových provozů, mezisektorová spolupráce na místní úrovni
- Možnosti a způsoby podpory sociálního zemědělství a podnikání v ČR (vazba na PRV, Evropský sociální fond, Místní akční skupiny apod.), aktivity a spolupráce s Celostátní sítí pro venkov a jejími partnery

- Příklady dobré praxe v sociálním zemědělství především v zemích EU
- Praktické tipy a doporučení pro zahájení sociálního podnikání v sociálním zemědělství, marketing a krátké dodavatelské řetězce

První workshop v Českých Budějovicích navíc navštívil host z Itálie, Alessandro Triantafyllidis, ředitel organizace AIAB Liguria se sídlem v italském Janově. Vysvětlil základní principy sociálního zemědělství v Itálii, popsal jeho stav a představil příklady z praxe včetně návaznosti na tamější PRV.

Exkurze byly vybírány podle následujících kritérií:

- farmu lze charakterizovat jako sociální farmu nebo sociální podnik (Bemagro, a.s., Farma Květná, Venkovská škola Bludička, Levandulová farma),
- farma financovala některé ze svých projektů z Programu rozvoje venkova (Bemagro, a.s., Farma Květná, Levandulová farma, farma Zdeňka, Školní zemědělský podnik Žabčice),
- farma byla místem konání workshopu nebo byla vzdálena do 40 km od místa workshopu (všechny navštívené).

Více informací k workshopům je dostupných na <http://eagri.cz/public/web/mze/venkov/>.

Venkovská škola Bludička

PRÁCE S EVALUAČNÍMI DOTAZNÍKY A VYHODNOCENÍ

V rámci vyhodnocení evaluačních dotazníků byly získány informace k několika okruhům témat. Vedle struktury účastníků (kdo workshopy navštívil, v jakém kontextu a s jakým zájmem), se otázky týkaly obsahu workshopů, náplně exkurzí, způsobu a úrovně prezentace, spokojenosti s organizačním a technickým zabezpečením atd. Důležitý prostor byl na konci dotazníku věnován nápadům, inspiracím, dojmům i velmi konkrétním potřebám, které účastníky napadaly během prezentací, návštěv farem i vzhledem k vlastním zemědělským a nezemědělským praxím.

Z dotazníků vyloučily připomínky, požadavky a přání, které lze rozčlenit do následujících kategorií:

Nabídka metodických materiálů a postupů v jednotlivých tematizovaných oblastech sociálního zemědělství, jak na straně zemědělské, tak na straně sociální, ekonomické, vzdělávací a pracovně integrační:

- metodiky postupu pro začínající zemědělce v režimu sociálního zemědělství – manuály k zakládání sociálních farem,
- metodiky pro zemědělce, kteří chtějí svou farmu konvertovat na sociální farmu – manuál na udržení chodu farmy,
- manuály k zaměstnávání znevýhodněných osob na trhu práce a osob s omezenou svéprávností v zemědělství,
- metodické postupy pro doprovod a péči o osoby s (těžkým) postižením v zemědělském provozu,
- metodické postupy v oblasti zpracování zemědělských komodit všeho druhu,
- manuály pro tvorbu sítě odběratelů a odběratelských míst,
- manuály vysvětlující správný marketing a marketingové postupy u sociálně zemědělských produktů,
- manuál pro tvorbu podnikatelského a finančního plánu v sociálním zemědělství.

Databáze a dostupnost aktualizovaných informací:

- databáze modelových farem, příkladů dobré praxe sociálního zemědělství dle zaměření na sociální podporu, zaměstnávání a vzdělávání, které je možné navštívit,
- databáze lektorů a konzultantů v otázkách sociálního zemědělství,
- databáze poradců k projektovým záměrům v sociálním zemědělství v regionech,

- funkce koordinátora, který by dokázal propojovat poskytovatele sociálních služeb s farmami ochotnými zapojit uživatele do zemědělských činností,
- aktualizované informace o možnostech investičního i provozního financování,
- aktualizované informace o finančních podporách na propagaci a marketing,
- aktualizované informace o právních otázkách a legislativě spojenými se sociálním zemědělstvím,
- sběrné místo pro ucelené, aktualizované a kategorizované informace o sociálním zemědělství v ČR i zahraničí.

Vzdělávání a výzkum v oblasti sociálního zemědělství:

- propojit sociální zemědělství se vzděláváním mládeže a zahrnutí tématu sociálního zemědělství do environmentální výchovy,
- relevantní a průkazný výzkum holisticky pojatých benefitů pro příjemce sociálně zemědělských aktivit,
- dostupnost vzdělávání v sociálním zemědělství,
- nabídka exkurzí a stáží na sociálních farmách,
- konceptuální ujednání a vymezení pojmů: sociální ekonomika, sociální farma, sociální podnik a v této souvislosti reinvestice zisku, nezávislost na veřejné správě atd.

Právní normy a pravidla správného chodu sociálních farem:

- právní poradce/koordinátor pro sociální zemědělství ve všech jeho aspektech,
- legislativní rámec sociálního zemědělství v oblastech integračního zaměstnávání, sociálních služeb a socioterapeutické podpory a vzdělávání,
- jednodušší a praxi odpovídající právní normy pro zaměstnávání osob s omezenou svéprávností,
- legislativní a kontrolní rámec pro sociálně zemědělskou produkci a na to navázaná certifikace.

Podpora a pomoc ze strany orgánů veřejné správy:

- omezení administrativní náročnosti obecně, především v zemědělství a sociální oblasti,
- omezení administrativní náročnosti a přísnosti plnění podmínek pro zemědělce produkcující výlučně pro lokální/konkrétní trh,
- lepší obeznámenost s problematikou sociálního zemědělství na úřadech,

- vstřícnější pohled na sociální zemědělce/podnikatele stran státních zaměstnanců,
- soustavná podpora mezirezortních pracovních skupin u orgánů veřejné správy.

Praktické náměty k organizaci a zlepšení workshopů, které vzešly z dotazníků, z neformálních rozhovorů i z vlastní zkušenosti průběhu workshopů:

- vzhledem k obsáhlosti přednášených témat během workshopu, je doporučeno jej prodloužit na vícedenní seminář,
- diskutovat jednotlivá témata s lektory i ostatními účastníky více do hloubky, nezůstávat kvůli nedostatku času na povrchu témat – snížit počet témat v rámci jednoho workshopu
- zapojit účastníky do interaktivního rozhovoru a sdílení zkušeností a tipů v právních, finančních a jiných souvisejících otázkách,
- zaměřit se do detailu na konkrétní praktické příklady v reakci na potřeby účastníků, doprovodit video ukázkou.

Na vyjmenovaná doporučení i připomínky lze v následujících letech i v rámci naplňování SZP pro nadcházející programové období konkrétně reagovat. Někdy se jedná o kosmetické změny a dobrou vůli, často ale bude třeba věnovat ještě mnoho energie, pochopení až změnu smýšlení na mnoha úrovních veřejné i soukromé sféry, aby se sociálnímu zemědělství mohlo dařit i v ČR.

Bemagro, a.s.

ZÁVĚR

Navzdory malému počtu stávajících sociálních farem v České republice, se jedná o dobré příklady udržitelné praxe, které oživují český venkov a nabízí přirozené sociálně integrační prostředí. Jak ukazuje dlouhodobá zkušenost, a potvrzují účastníci workshopů, tyto subjekty se neobejdou bez systémové podpory ze strany veřejného sektoru a dobré spolupráce s místní samosprávou i dalšími stakeholdery. Kromě financí se jedná o informační podporu, vhodnou legislativu, zjednodušenou administrativu, vedení a další návrhy, které uvádí tento text. Systematickým nástrojem pro tvorbu přátelského a inkluzivního venkova je Program rozvoje venkova a připravovaný Strategický plán společné zemědělské politiky. Víťame, že Celostátní síť pro venkov vnímá téma sociálního zemědělství jako důležité nejen pro samotné uživatele, ale i pro zemědělské podnikatele a venkov jako takový.

ZDROJE

Bydžovská, M. (s.d.). Zemědělství [online]. Euroskop. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/8924/sekce/zemedelstvi/>.

Hudcová, E., Šťastná, M., Moudrý, J. a kol. (2019). *Příručka pro zemědělce a veřejnou správu v oblasti podpory a realizace sociálního zemědělství v ČR*. Praha: Státní zemědělský intervenční fond, a.s., dostupné z: <http://www.socialni-zemedelstvi.cz/wp-content/uploads/2019/01/Příručka-SZ.pdf>.

Chovanec, T., Hudcová, E., Moudrý, J. (2015). *Sociální zemědělství: představení konceptu*. Dokument Pracovní komise pro sociální zemědělství, Praha: Ministerstvo zemědělství.

Krutílek, O., ed. (2014). *Společná zemědělská politika EU v letech 2014-2020*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).

Metodická příručka přímých plateb pro rok 2018 [online]. Ministerstvo zemědělství ČR. Dostupné z: <http://eagri.cz/public/web/mze/dotace/prime-platby/metodicka-prirucka-primych-plateb-pro.html>.

Program rozvoje venkova na období 2014-2020, schválené znění [online]. Ministerstvo zemědělství ČR. Dostupné z: http://eagri.cz/public/web/file/473409/Program_rozvoje_venkova_schvalene_zneni.pdf.

POZNÁMKY

CENTRÁLNÍ PRACOVÍŠTĚ:

Ministerstvo zemědělství
Řídicí orgán PRV
Těšnov 65/17
110 00 Praha 1 - Nové Město
www.eagri.cz/prv
www.eagri.cz/venkov

Státní zemědělský intervenční fond
Ve smečkách 33
110 00 Praha 1
www.szif.cz

SEZNAM REGIONÁLNÍCH KOORDINÁTORŮ (DLE NUTS 2):

SEZNAM PRACOVNÍKŮ CSV (SZIF)

Region	Jméno a příjmení	Email	Mobil
CP SZIF	Ing. Martina Petržilková, MBA	martina.petrzilkova@szif.cz	703 197 329
CP SZIF	Ing. Soňa Roškotová	sona.roskotova@szif.cz	735 705 490
CP SZIF	Ing. Gabriela Lenderová	gabriela.lenderova@szif.cz	733 677 821
CP SZIF	Ing. Tereza Antošová	tereza.antosova@szif.cz	703 197 256
RO SZIF Praha	Mgr. Jan Veselský	jan.veselsky@szif.cz	730 552 063
RO SZIF Praha	Mgr. Miroslav Prokop	Miroslav.Prokop@szif.cz	735 764 266
RO SZIF České Budějovice	Ing. Kamila Havel Kupcová	kamila.havelkupcova@szif.cz	724 619 120
RO SZIF Ústí nad Labem	Bc. Marcela Synková	marcela.synkova@szif.cz	731 536 323
RO SZIF Hradec Králové	Dipl.-Ing. et Ing. Jaroslav Novotný	jaroslav.novotny@szif.cz	731 193 811
RO SZIF Hradec Králové	Ing. Miroslava Stárková	miroslava.starkova@szif.cz	724 619 187
RO SZIF Brno	Ing. Dagmar Adámková	dagmar.adamkova@szif.cz	724 619 213
RO SZIF Brno	Ing. Lucie Sýsová	lucie.sysova@szif.cz	731 689 810
RO SZIF Olomouc	Ing. Markéta Bezoušková	marketa.bezouskova@szif.cz	730 526 791
RO SZIF Olomouc	Ing. Tomáš Čermák	tomas.cermak@szif.cz	730 543 753
RO SZIF Opava	Ing. Vanda Myšáková	vanda.mysakova@szif.cz	601 393 906

SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ A PODNIKÁNÍ V ČESKÝCH REGIONECH

Text autorsky zpracovali: Eliška Hudcová, Jan Moudrý,
Tereza Veselá, Tomáš Chovanec

Grafické úpravy a sazba: Tomáš Rychlý

Autoři fotografií: archiv MZe/Celostátní síť pro venkov (obálka, s. 3, 5, 7, 14, 17, 19, 22),
Eliška Hudcová (s. 9, 13)

Tisk: TISKÁRNA PROTISK, s.r.o., Rudolfovská 617, 370 01 České Budějovice

Vydalo: Ministerstvo zemědělství, Těšnov 65/17, 110 00 Praha 1 - Nové Město

Rok vydání: 2019

ISBN: 978-80-7434-488-6

Brožura byla realizována v rámci projektu Technické pomoci Programu rozvoje venkova (podopatření 20.2 "Podpora pro zřízení a provoz Celostátní sítě pro venkova"). Materiál v rozšířené podobě v elektronické verzi je k dispozici na webových stránkách Ministerstva zemědělství a Státního zemědělského intervenčního fondu.

PROGRAM ROZVOJE VENKOVA

CELOSTÁTNÍ SÍŤ PRO VENKOV

